

EREDETI KÖZLEMÉNYEK

Károli Gáspár Református Egyetem (Nagykőrös)

Tanítóképző Főiskolai Kara

A diszgráfia felnőttkori maradványai

NAGY RÉKA

(Közlésre érkezett: 2004. május 2.)

A diszgráfia fogalma

A diszgráfia olyan írászavar, amely az írás grafomotoros jellemzőinek zavarában nyilvánul meg (betűk felismerhetősége, produkciós sebesség, téri elrendezés, központozás, nagy betűk használata), valamint a fonológiai-nyelvi jellemzők zavarában (nyelvtan, mondatszerkezet, helyesírás), és ennek a kettőnek az együttes előfordulásában. Az írászavarok a kisiskoláskort követően szemantikai és fogalmazási problémákkal társulnak (Csépe, 2000).

A diszgráfia típusai

Fonematikus: A betűk formáját sikerül elsajátítani, de nehéz az általánosítás és a megfelelő hanghoz való kapcsolás.

Optikus: Az írászavarnak ennek a típusánál a betűk, illetve a betűelemek térbeli elhelyezése sérül.

Felszíni: A hibatípusok általában fonológiai eredetűek. Jellegzetes hibái a fonéma-graféma nagyobb egységeinek megfeleltetési hibák.

Fonológiai: A fonológiai diszgráfia a fonológiai elemzés zavaraira vezethető vissza. A fonológiai elemzés problémája miatt a szóalakhoz való globális hozzáférés határozza meg a helyesírást.

A tanulási zavar általános jellemzői

Az írás technikai hibái:

- a) írásuk szinte olvashatatlan, és hosszabb idő után is csak éppen, hogy elfogadható,
- b) a mozgástervezés nehézségei – az agynak az a része nem működik megfelelően, amely felelős, hogy a mozdulatokat megszakítás nélkül, folyamatosan végezze,

- c) nem megfelelő vonalvezetés,
- d) görcsös ceruzafogás,
- e) lassú írástempó,
- f) a vizuális felfogóképesség csökkenése: kényelmetlen módon írják le az egyes betűket, pl.: egyiket a másik fölé, nagy hézagok lehetnek egyes betűk között.

Az írás tartalmi hibái:

- a) gyakran „elfelejtik” megírni a házi feladatot, vagy mást kérnek meg annak megírására,
- b) a téri orientáció zavara: nehézséget okoz a betűk papíron való elhelyezése, pl.: sor-oldalkihagyások, bepasszírozott, lekanyarodó betűk a sor végén,
- c) a vizuális memória zavara: a másolás még jó, viszont diktáláskor már nem tudnak megfelelően emlékezni a betűk formájára,
- d) vizuális hibák (a leírt szavak vizuális hasonlósága alapján téveszt) pl.: ősz-őz, gyűjt-gyűjt,
- e) akusztikus hibák: leírásnál a betűk felcserélése, pl.: nyuszi-Gyuszi,
- f) betoldási, kihagyási hibák, pl.: krokodil-korokodil, bicikli-bicili,
- g) sorozathibák, pl.: szűrő-szörű, képeskönyv-könyveskép,
- h) értelmetlen hibák, pl.: csomóz-csumóz,
- i) egybe-és különírási gondok,
- j) írásjelek elhagyása,
- k) hosszú- és rövid magánhangzók észlelési és jelölési tévesztése,
- l) elválasztási hibák (Köznevelés, 1992).

A diszgráfia jelenségének számos, egyértelmű tünete van, amelyek ismerete nagy segítséget nyújthat annak felismerésében.

Kérdések

A téma feldolgozásakor több kérdés is foglalkoztatott: Hogyan mutatkozik meg felnőttkorban a diszgráfia? Megmarad-e, vagy teljesen korrigálódik? Ha megmarad, milyen tünetek kísérik? Mekkora sebeket, károkat okoz ez a felnőttek önértékelésében? Mít kezdenek „fogyatékoságukkal”? Hogyan gondolkodnak erről? Vannak-e hasonlóságok, eltérések az okokban, tünetekben? Vizsgálati alanyaim kitaláltak-e kompenzációs technikákat?

Hipotézisek

Ezekből kiindulva fogalmaztam meg saját magam számára néhány hipotézist, amelyek bizonyítására vállalkozom.

- A diszgráfia maradványai felfedezhetőek felnőttkorban is.
- Az okok és a tünetek hasonlóak.
- Léteznek felnőttkori megoldási lehetőségek.
- Az írás kudarcra mély nyomokat, kisebbségi érzéseket hagy.

Hipotéziseim bizonyítását, valamint az ép értelem által kompenzált, de mégis megjelenő tüneteket és a maradványokat szeretném bemutatni három esettanulmányban.

Módszer

A felsorolt tünetek figyelembevételével felmérést készítettem, melynek segítségével három, felnőtt korú, valószínűsítetten diszgráfiást vizsgáltam meg. (Azért csak vélhetően, mert kisiskolás éveik alatt még nem volt általános a tanulási zavar szűrése.)

A vizsgálatot írásbeli kérdőív és szóbeli kikérdezés segítségével végeztem. Tekintettel a kezeletlen tanulási zavar esetleges nehezen feldolgozható érzelmi következményeire, személyiséget deformáló tényezőire, nagyobb hangsúlyt fektettem a kérdőívre, mint a kikérdezésre.

A kérdőív két részből állt. Az első részben egyrészt azokra a konkrét tényezőkre támaszkodtam, amelyek szerepet játszhatnak, okai lehetnek a diszgráfia kialakulásának. Másrészt olyan személyes kérdések, amelyekből kiderül, hogy az eseteim alanyai hogyan vélekedtek, vélekednek, mint felnőttek, tanulási zavarukról.

A második része kérdőívemnek maga a felmérés, amely tíz feladatból áll. A feladatokat a diszgráfia tüneteinek megjelenési formái szerint állítottam össze. A feladatok a felnőtt életkorban elvárható nehézségi szintet érik el.

A kérdőív témái

A fejlődési anamnézis rákérdez a tanulási zavar családi előfordulásának lehetőségére, a terhességi szakasz eseményeire, a születés mechanizmusára, és tisztázza az adaptációs időszak esetleges rendellenességeit. Adatokat kér az óvodai nevelés időtartamáról, a beszédfejlődés üteméről, a tanulási zavar veszélyeztetettséget mérő vizsgálatok esetlegességéről. Rögzíti az általános iskola nyolc osztályára és a gimnáziumi évekre vonatkozóan a magyar nyelvtan, irodalom, illetve idegen nyelvből kapott érdemjegyeket. Végül kutatja, hogyan, mikor, ki vette észre a tanulási zavart, a kérdezett hogyan vélekedett, minek tulajdonította akkor, és most felnőttként hogyan gondolkodik erről.

A felmérés feladatai

Olyan feladatokat tartalmaz, amelyekből kiderül, a tünetek (hangkihallási hibák, hasonlások pontatlan észlelése és jelölése, betűtévesztés optikai és akusztikai hasonlóság szerint, tagolás helytelen jelölése, hangok időtartamának diffúz észlelése) közül melyek azok, amelyek felnőtt korra is megmaradtak.

1. *mássalhangzó torlódás*

jeggyűrű, jégcsap, influenza, asztrológia, röntgen, sztráda, diszkrét, strázsa, meggyőzés, injekció

2. *részleges hasonulás*
adta, dobta, évtől, vasgolyó, különbség,
3. *teljes hasonulás*
látja, anyja, tudja, játszik, bátyja, hagyja,
4. *időtartam*
egyéb, kisebb, szőlő, zöld, lesz, kellemes, lejjebb, egy,
5. *betűtérvesztés*
bor-por, gép-kép, szab-zab, baba-papa, tincs-kincs, dördül-gördül, feszít-veszít, szúr-szűr, ló-lő, kor-kör, kar-kár, ken-kén,
6. *egybeírás, különírás*
északnyugat, villamos energia, felhőszakadás, baromfi-kereskedés, ismeret-terjesztő klub, dugába dől, villamos gép, növényvédő szer, törtfekete,
7. *A megadott négy szóval egy-egy mondat írása, amely nem lehet tőmondat levélből, tegnapra, Mátraháza, másik.*
8. *Értelmezze az alábbi szavakat, egy-egy mondatban*
őt, húzat, tüzel, irt, áru, oda, koros.
9. *Magyarázza meg az alábbi idegen szavak jelentését*
tolerancia, kongruens, projekt, evidencia, exhibicionista.
10. *Írjon egy 5-10 mondatos fogalmazást az alábbi címmel: Én és az írásom*

A feladatok a fokozatosság elvén is alapulnak, hiszen az elején csak szavakra kell koncentrálni, majd önálló mondatszerkesztésre, és legvégül egy 5-10 mondatos fogalmazásra. Azért tartottam fontosnak, hogy önálló fogalmazás is szerepeljen a feladatok között, mert ekkor már nemcsak egy-egy apró részletére kell figyelni a helyesírásnak, hanem globálisan, a tartalom és a forma egységében.

Az esetek bemutatása

Három személyt választottam, akik mindannyian felsőfokú végzettségűek (két férfi és egy nő). A hasonló iskolázottság egységes alapot biztosít a maradványtünetek értelmezéséhez. Azt figyeltem, hogy a diszgráfia mely tünetei maradnak meg felnőttkorra. Mindhárom teljesítményt értékeltem aszerint is, hogy van-e hasonlóság a tüneteik között. Értékes adatokhoz juthattam volna, ha ezt az összevetést mindhármojuk gyermekkori írásteljesítményével is megteszem, de erre sajnos nem volt lehetőségem.

A 22 éves *Katalin* jelenleg utolsó éves egy főiskolán. Rendezett családi háttere van. Az anamnéziséből kiderül, hogy édesapja valószínűsíthetően diszlexiás. A terhesség Rh inkompatibilitás miatt veszélyeztetettnek minősült, valamint vírusfertőzés történt. A kilenc hónap alatt gyakori volt a méhösszehúzódnás, vérzések is. A méhszáj már a hetedik hónaptól nyitott volt, éppen ezért a magzat visszatartásra is sor került.

A pszichomotoros fejlődés eltérésre utaló adatai: beszéde a beszédészlelés morfológiai szintjének hiányosságára utal: sokáig agrammatikus volt, diszgram-

matizmussal társulva. Helytelenül értelmezte a toldalékok póthanggal történő illesztését a szótóhoz (pl. egérek), túlszabályozva ragozott (pl. játszasz), a birtokos névmásokat sokáig inadekvát módon, vagy körülírással használta. Nehezen egyeztette a többes szám főnévi és igei szerkezetét.

Eddigi élete folyamán semmilyen vizsgálaton nem vett részt. A családban édesanyja és testvére is észrevette, hogy valami probléma van Katalin tanulási tevékenységével. Sokat foglalkoztak és foglalkoznak azóta is vele, nagyon sokáig különórákra is járt. A vizsgált személy az általános iskola harmadik osztályában vette észre, – (saját megállapítás) – „hogy valami baj van”, mert a tananyag mennyiségének növekedését akkortól kezdve nem tudta követni, és jelentkeztek az első észrevehető tünetek. Nem tulajdonított ennek jelentőséget, de nem értette, hogy többet tanul, mint kortársai, és mégis sikertelenül teljesít. Magyar irodalom és nyelvtanból, valamint idegen nyelvből az általános iskolai és gimnáziumi tanulmányai alatt kettes és hármas osztályzatokat kapott. Egyedül általános iskola harmadik osztályában volt irodalomból négyes érdemjegye. A kikérdezés során szóban hozzátette még azt is, hogy ezeket az eredményeket úgy sikerült elérnie, hogy mindig járt különórákra is. Alsó tagozatos korában értelmi fogyatékosnak tartották, és sokat bántották ezért osztálytársai és tanárai is. Tanulási zavara főiskolai tanulmányai alatt vált egyértelművé, amikor erről tanult és az elmondottakból saját magára ismert.

A vizsgaidőszakokat mindig otthon tölti, és egyedül tanul. Az idegen szavaknál és a fogalmazásnál segítségre van szüksége. Nem szeret írni, és nem szereti az írását, mert csúnya, rendezetlen, néha még ő sem tudja elolvasni. Írásához való viszonyát nem titkolja, de nem is szeret erről beszélni, mert ezzel kapcsolatban nagyon rossz élményei és mély sebei vannak. A vizsgák előtt még most is remegési rohamok jönnek rá, és úgy érzi, azt is elfelejtette, amit addig tudott. Kisebrendűségi érzése sokszor jelentkezik, és többször azt gondolja, hogy nem méltó az emberek közé.

A 24 éves, főiskolát végzett *Bence* családi körülményei nem voltak rendezettek. Szülei kicsi korában elváltak, édesanyjának több élettársa is volt. Családjában a tanulási zavarok egyikét sem diagnosztizálták, de a kérdőívből kiderül, hogy többségében rossz helyesírók voltak. A terhesség és a szülés eseménytelenül zajlott, az újszülött adaptációja zavartalan volt. *Bence* három évig járt óvodába. Beszédfejlődésében az „r” hangot sokáig torzán ejtette (parciális diszlália). Ő sem volt semmilyen vizsgálaton. A családban senki sem tudta, hogy létezik tanulási zavar, ő sem, de észrevette másságát általános iskolás korában, körülbelül a harmadik osztályban. Családja tudomásul vette, hogy nehezen küszködik a helyesírással. Nagyon sokáig járt korrepetálásra, de ennek ellenére képtelen volt jelentős hibamennyiség nélkül írni. Jegyeit megfigyelve, megállapítható, hogy igazán gyenge osztályzatokat csak a középiskolában kapott. Ez talán azzal magyarázható, hogy *Bence* egy kis faluban élt, és ott más volt a tanulók megítélése, ami az osztályzás terén sem eredményezett nagy különbségeket. Kiseb korában csúnya

írásképeért és hibáktól hemzsegő helyesírásáért saját magát okolta, és erről tanárai is hasonlóan vélekedtek. Azt gondolta, hogy ugyanúgy, mint a többi tantárgyat, ezt is meg lehetne tanulni. Különösebb jelentőséget nem tulajdonított kudarcainak, azt írta: „Bizonyítéknak, hogy nem vagyok béna, csak egyszerűen van egy aprócska eltérés, ami miatt nem tudok úgy hallás után helyesen írni, mint mások.” A főiskolai tanulmányai alatt derült fény arra, hogy valójában diszgráfiás.

Most már, felnőttként nincsen szégyenérzete, mert tudja, hogy ez nem az ő hibája. Nincs kisebbségi érzése sem, mert úgy látja, hogy ekkora hátránnyal nagy teljesítmény, hogy leérettségizett, és elvégzett egy főiskolát. Sajnos a diplomához feltételként járó nyelvvizsga írásbeli változatát nem tudta és nem is tudja megszerezni, valószínű, hogy emiatt a négy év főiskolai tanulmánya elvész (jelenleg „kilincsel” méltányos elbírálásért, a feltételek módosításáért). Ugyanakkor azt is megfogalmazta a kérdőív fogalmazás részénél, hogy nem szívesen mutatja meg a kézírását, azt meg különösen nem szereti, ha azt még ki is javítják és kommentálják, mert ilyenkor azt érzi, mintha újra meg újra kimondanák, hogy hibás. Hárítja az írást, valójában csak saját magának szeret írni. Ezt a kérdőívet is az első két perc után kitöltés nélkül legszívesebben félretette volna.

József 35 éves, műszaki főiskolát végzett. A fejlődési anamnézisére vonatkozó adatokat hiányosan töltötte ki. Nem tudja, hogy családjában előfordult-e tanulási zavar. Elhúzódó vajúdási szakasz után, nehéz szülési mechanizmussal született. Kisgyermekkorában beszédhibája nem volt, az alaki képzés tisztasága időben kialakult. Négy évig járt óvodába. Ő sem volt semmiféle pedagógiai vagy pszichológiai vizsgálaton. Viszonylag korán, az általános iskola második osztályában érzékelte, hogy valami nem működik egészen helyesen nála. Érdemjegyei hasonlóságot mutatnak Katalin osztályzataival. Ő is, és környezetében mindenki más lustaságnak tulajdonította a stabilan kettes-hármas jegyeket. A humán tárgyakat erősen hárította, műszaki érdeklődésében kevésbé gátolta a beszédértés és a helyesírás zavara. Saját jegyzeteit mai napig nem tudja elolvasni csúnya írásképe, szótöredékei, tetemes mennyiségű helyesírási hibái miatt. Most, mint felnőtt megpróbálja tanulási zavarát felvállalni, de csak azok előtt, akik írásbeli teljesítményben ezt észreveszik. Nem szeret írni, és olvasni sem.

A mérés eredményének elemzése

A feladatvégzés szituációja: egyszeri diktálás után kellett írniuk.

1. feladat: mássalhangzó torlódásos szavak írása.

Mindhárom esetben helyesírási hibákat találtunk, felesleges betűbetoldások (injekció), illetve betűkihagyások formájában (jeggyűrű).

2. feladat: részleges hasonulás.

A j és az ly helytelen használata mellett a hangsorok egymást módosító hatását nem tudták jól megjeleníteni (külömbőség).

3. *feladat: teljes hasonulás.*

A hasonulások megjelenítése változatosan, de kivétel nélkül rosszul történt: kihagyások (bátja), kettőzések (annjja, bátyta, haggya) jelzik, hogy a szótó eredeti formáját figyelmen kívül hagyva, fonetikus leírással próbálkoztak.

4. *feladat: időtartam észlelés.*

A mással- és magánhangzók időtartamának helytelen (többnyire rövid alakú) jelölése mindhárom alanynál következetes volt.

5. *feladat: betűtévesztés (fonetikai hasonlóság szerint).*

A képzés helye (gördül – görbül helyett gördül-dördül), a képzés módja (öröm-üröm helyett: örüm-ürüm) és a zöngéesség észlelése (papa-baba helyett papa-papa) tekintetében egyaránt előfordult.

6. *feladat: egybe-, különírás.*

A kilenc szóból hetet helytelenül írtak le. Amely szavak mindhármuknál hibásan jelentek meg: északnyugat – észak-nyugat, villamos energia – villamosenergia, baromfi-kereskedés – baromfikereskedés, dugába dől- dugába-dől, növényvédő szer – növényvédőszer,

7. *feladat: négy megadott szóval egy-egy mondat fogalmazása, amely nem lehet tőmondat.*

A feladatot jól értelmezték, mondat szerkesztéseik jók. Ennek ellenére a diszgráfia némely tünetét megtaláljuk: a téri orientáció zavarát (bepasszírozott betűk), egybe-, és különírás hibáját, írásjelhibákat, ékezet elmaradásokat, kisbetű-nagybetű keverést, áthúzásokat a szavakban.

8. *feladat: szóértelmezés mondatban.*

Két szót nem értelmeztek jól (húzat, irt)

9. *feladat: idegen szavak magyarázata.*

Mindhárman két idegen szót nem tudtak megmagyarázni, kongruens, exhibitionista.

10. *feladat: fogalmazás.*

Összességében a diszgráfia tüneteit itt is felfedezhetjük: vonalvezetés nehézsége, téri orientáció zavara, időtartam hibák, szavak áthúzásai, átírásai.

Mindhármuk írása elég rendezetlen és olykor nagyon nehéz elolvasni is.

A három esetben mutatkoznak hasonlóságok, de eltérések is, mind az anamnézis, mind a felmérés adataiban. Következőkben szeretném ezeket összehasonlítani aszerint, milyen hasonló és eltérő okok, tünetek, kompenzáló technikák fordulnak elő, melyek ezek, előfordulnak-e mindannyiuknál.

Okok

A három esetből kettőnél megfigyelhető, hogy előfordul a családban is a tanulási zavar (a harmadik vizsgált személy nem tudott erre vonatkozó adatokat közölni, de nem zárta ki ennek feltételezését), tehát genetikai hajlamosító tényező valószínűsíthető. *Katalin* esetéből kiderül, hogy a terhesség alatt, valamint a szülést

követően is az egészséges mentális fejlődést veszélyeztethető események történtek. *József* esetében a megszületés volt igen hosszú és nehéz, míg *Bencénél* semmilyen eltérést nem találunk az átlaghoz képest. A három esetből kettőnél a beszédészlelés valamelyik fázisának sérülése fellelhető.

A tünetek összegezése

A beiskolázás eseményeinek hasonlósága: kettejüknél az óvodai időszak elhúzódik, bár egyikük sem őszi születésű. Ez sejteti, hogy tanköteles korba lépéskor még nem feleltek meg az iskolaérettségi kritériumoknak, ezért egy éves felmentést kaphattak.

Az érdemjegyek tekintetében mindhármuknál az általános és középiskolai osztályzatok magyar irodalom és nyelvtanból, valamint idegen nyelvből nagyon gyengék. Egyedül Bence általános iskolai teljesítményének megítélése enyhébb, a másik kettőhöz viszonyítva. Viszont a középiskolai érdemjegyek valamennyiüknél tükrözik a helyesírás súlyos zavarát.

A tanulási zavar tudatosulása mindegyiküknél már elég korán megtörtént, második illetve harmadik osztályban.

Teljesítményükben mindhárom esetben megfigyelhető az írás rendezetlensége, a vonalvezetés nehézsége az írás során áthúzások, egybe-, különírási hibák, más-sal-, magánhangzó időtartamának hibája és helytelen jelölése, írásjelek elhagyása, hasonulási hibák, téri orientáció zavara (pl.: betűk bepaszírozása a sorok végén).

Az íráshoz fűződő emóciók is hasonlóak: egyikőjük sem szeret írni, nem szeretik saját írásukat.

Kompenzáló technikák

Az írástevékenység mellőzése: amennyire lehet, elkerülik a saját kézzel való írást. Ha írniuk kell, számítógépen teszik azt, hiszen nagy segítség számukra a helyesírás ellenőrző program. Így vélekednek erről: „Én és az írás igen távolálunk egymástól, kapcsolatunk hűvös. Éppen ezért amennyire csak lehet kerüljük egymás társaságát. Ma ha találkozunk hosszan méregetjük egymást, aztán ha lehet megpróbálunk kitérni egymás útjából.” „Útálok kézzel írni, sohasem leveleztem és igyekeztem kerülni a helyzeteket amikor írnom kellett volna. Nagy segítségemre van a számítógép, mert azon van helyesírás ellenőrző program”.

Az írásképpel való szembesülés hártása: lehetőség szerint nem mutatják meg írásukat. „Amit még jobban útálok az az ha valakinek meg kell mutatnom a kézírásom vagy, ha kijavítják azt. Írni csak magamnak szeretek.”

A beszédészlelés nehézségeinek kompenzálása: van közülük, aki sohasem olvas hangosan, csakis kizárólag magában. *József* kerüli az olvasás tevékenységét, inkább zenét hallgat. *Katalin* a vizsgaidőszakokban otthon tanul, segítséggel. Fogalmazásait mindig megmutatja valakinek, és segítséget kéri a kijavításában. Viselkedésével próbálja kompenzálni ezt, még akkor is, ha ez által nevetségessé válik.

Összegezés

A diszgráfia elméleti hátterének megismerésével párhuzamosan, a gyakorlatban is adódott némi lehetőségem, hogy figyelemmel kísérhessem, összehasonlíthassam, hogy a felnőtteknél is úgy jelennek-e meg ennek a tanulási zavarnak a tünetei, mint ahogyan azt gyermekek hibatípusainak elemzésénél olvastam. Vizsgált alanyaik esetében a főiskolai végzettség azért volt kritérium, hogy az iskolázottság hiányosságával ne lehessen a fellépő tüneteket megmagyarázni.

Összességében a mérés eredményeiből azokat a következtetéseket vonhatjuk le, – amelyek egyben hipotéziseim is voltak, – hogy a megfigyelt alanyoknál a diszgráfia felnőttkorra is megmaradt, egyértelmű tünetei felfedezhetőek, sőt hasonlóságokat is mutatnak, okai között is találunk hasonlóakat. Az esettanulmányokból az is kitűnik, hogy e másság miatt ért kudarcok, tapasztalatok, vélemények, igen mély nyomokat, sebeket hagynak az ember lelkevilágában. Ezek által olyan fokú kisebbségi érzés alakul ki bennük, amelyet nagyon hosszú munkával és akaraterővel lehet csak legyőzni.

Irodalom:

- CSÉPE V. (2000) : *Az olvasás és írásképesség zavarai*. In: Gyógypedagógiai alapismeretek. (Szerk.: Illyés S.) Budapest.
Köznevelés (1992): XLVIII. évf. 36. szám, nov. 13.
-